

Poetično i svakodnevno – kanonski i modificirani frazemi u stihovima Wisławe Szymborske

1.

Predmet analize u ovom radu je semantička, leksička i strukturna analiza frazema u pjesmama Wisławe Szymborske te načini njihovog prevođenja. Upotreba frazema u poeziji u njihovom konvencionalnom obliku podrazumijeva analizu različitih semantičkih procesa potvrđenih u leksikografskim izvorima, a modificirani frazemi zbog svoje specifične semantike zahtijevaju i posebnu interpretaciju. Ipak, analiza primjera frazema u poetskom tekstu ne razlikuje se potpuno od analize frazema u neumjetničkim tekstovima, jer također polazi od konvencionalnih oblika u leksikografskim izvorima ili njihove opće upotrebe.

U radu se razmatra upotreba kanonskih i modificiranih oblika frazema u poeziji jedne od najvećih poljskih pjesnikinja 20. stoljeća, uz napomenu da su frazemi i u primjerima kanonske upotrebe podložni izmjenama. Ključni preduvjet za prevođenje poezije Szymborske na druge jezike je njena razumljivost (v. Rusinek 2016), a zahvaljujući prijevodima na mnoge jezike, njene su pjesme poznate u cijelom svijetu. S obzirom na strukturnu i značenjsku raznolikost svih potencijalnih oblika frazema, kao i na samu formu stiha, značajna je upravo semantička analiza frazema u njihovom prijevodu na drugi jezik. Na primjeru zbirke *Život na licu mjesta*, koju su s poljskog preveli poznati, nagrađivani prevoditelji Marina Trumić i Slavko Šantić, bit će analizirana ekvivalencija frazema u odnosu na frazeme u stihovima Szymborske u poljskom izvorniku. Izbor pjesama za knjigu *Život na licu mjesta* sačinjen je prema izdanju *Wybór wierszy* (1979, 2. izdanje), ali je dopunjeno i pjesmama iz zbirke *Wszelki wypadek* (1972), *Wielka liczba* (1976), *Ludzie na moście* (1986) i *Koniec i początek* (1993), koje nisu ušle u pomenuto izdanje. Pjesme su najvećim dijelom uvrštene kronološkim redom (Šantić 1997: 135).

2.

Poeziju Wisławe Szymborske karakterizira zgusnuta forma i značenje, promjenljiv ritam, ironija, humor, višeznačnost, metaforičnost i načini pisanja koji izmiču jednostavnoj prepoznatljivosti i određenjima. Poljska pjesnikinja, kao i svaki ostva-

ren pjesnik, postavlja važna pitanja o životu, prikazujući čovjeka iz različitih perspektiva, aktualizira neizbježne suštinske teme kao što su prijateljstvo, suočavanje s prošlošću, tjeskoba, smrt, sama poezija i druge, uz određenu sumnjičavost prema svijetu. Szyborska je nagrađena Nobelovom nagradom za cjelokupni rad, posebno za poeziju koja s ironičnom preciznošću dopušta da se povijesni i biološki kontekst pojavi u fragmentima ljudske stvarnosti.¹ Ova Poljakinja nerijetko objašnjava određenu pojavu, na primjer u pjesmi *Koniec i początek* (Kraj i početak) piše o posljedicama rata, neizbježnosti obnavljanja i građenja mostova, ali i o težnji za bezbrižnošću. Brojni njeni stihovi predstavljaju događaje ili izdvojene scene, kao što je na primjer pjesma *Pogrzeb* (Pogreb). Međutim, pjesnikinja s poetskog i filozofskog definiranja i tumačenja pojava prelazi na pričanje priče i obrnuto. U poeziji Szyborske značajno mjesto zauzimaju fabula i likovi smješteni u daleku prošlost koje pjesnikinja oneobličava i interpretira, na primjer u pjesmi *Dwie mały Bruegla* (Dva majmuna Bruegla).

3.

Napisani su brojni radovi o kriterijima za definiranje frazema,² međutim, bez obzira na razilaženja,³ određenja ovih jezičnih jedinica podudaraju se u tome da se radi

¹ Literacka Nagroda Nobla dla Wisławy Szyborskiej, 03/10/1996. <https://muzhp.pl/kalendarium/literacka-nagroda-nobla-dla-wislawy-szyborskiej> (pristupljeno 7. 6. 2023.)

² Kad je riječ o poljskoj frazeologiji, u upotrebi su nazivi *frazologizm*, *związek frazeologiczny*, *jednostka frazeologiczna*, *idiom* i *idiomatyzm*. Frazeologijom poljskog jezika bavio se niz značajnih lingvista, među kojima Piotr Müldner-Nieckowski, *Frazeologia poszerzona* (2007), Stanisław Bąba, *Frazeologia polska. Studia i szkice* (2009), koji klasificira frazeološke inovacije. Na ovu klasifikaciju, pišući o frazeološkim inovacijama, oslanja se Andrzej Markowski u knjizi *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne* (2009). O ulozi frazema u poeziji Szyborske od njenih ranijih stihova pa do onih koji su nastajali u narednim decenijama njenog života piše Wojciech Ligęza u radu *Gry frazeologiczne Wisławy Szyborskiej* (1996: 27-39). Kad se govori o ovoj temi svakako je nezaobilazna knjiga Anne Pajdzińskiej *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji* (1993), u kojoj autorica kolokvijalne frazeme i njihove modifikacije u stihovima pjesnikinje razmatra sa semantičkog aspekta. Važnost lingvističkih istraživanja jezika književnosti naglašava Ryszard Tokarski u članku *Prototypy i konotacje: o semantycznej analizie słowa w tekście poetyckim* (1990: 117-137), pišući kako se upravo u kreativnim varijantama jezika akumuliraju složene pojave, koje s jedne strane iziskuju standardnu upotrebu općeg jezika u određenoj fazi njegova razvoja a koje, s druge strane, zahtijevaju istraživačke metodologije kojima bi se precizno mogli opisati elementi prisutni u umjetničkom jeziku (Tokarski 2009: 65-66). Aleksandra Okopień-Sławińska u knjizi *Semantyka wypowiedzi poetyckiej* (1985) ističe brojne metodološke poteškoće vezane za opis poetskog iskaza. Jolanta Ignatowicz-Skowrońska u knjizi *Frazeologizmy jako tworzywo stylu współczesnej powieści polskiej* (2008) analizira frazeme na bogatoj građi suvremenih prozних tekstova. Sve navedene radove objedinjuje analiza recepcije.

³ S obzirom na stupanj značenjske preobrazbe sastavnica govori se o frazeologiji u užem i širem smislu. Dok frazeologiju u užem smislu predstavljaju ustaljene konstrukcije koje odlikuje djelomična ili potpuna semantička preoblika, tj. njihove su pojedine ili sve sastavnice promijenile značenje, frazeologiju u širem smislu čine leksički sklopovi kod kojih semantička preoblika sastavnica nije u potpunosti provedena ili nije uopće provedena. Značenje leksičkih sklopova frazeologije shvaćene u širem smislu u određenoj mjeri proizlazi iz značenja njihovih sastavnica a uključuje stručne nazive i kolokacije (Fink-Arsovski 2002: 8).

o višerječnoj leksičkoj jedinici koja se sastoji od najmanje dviju sastavnica, a značajke su joj cjelovitost, čvrsta struktura, ustaljenost, reproduktivnost, slikovitost, ekspresivnost i konotativno značenje (struna.ihj.hr). One se, kako smatraju Parizoska i Stanojević (2018: 616), svrstavaju u frazeme na temelju čvrste strukture, ustaljenosti i reproduktivnosti unatoč tome što kod njih ne nalazimo semantičku preobliku kao relevantno svojstvo. Termin „frazem“ u radu se upotrebljava u značenju kako ga definira Menac: „Frazemi su ustaljeni izrazi, sastavljeni od dviju ili više riječi, a značenje im ne proizlazi uvijek iz značenja sastavnih dijelova“ (1972: 9). U određenju frazema niz lingvisti u prvi plan stavlja izražajnost. Tako Pajdzińska određuje frazeme kao leksičke jedinice visoke slikovitosti koje bitno doprinose plastičnosti i izražajnosti teksta, njegovoj komunikativnosti i jačini djelovanja (1993: 17).

Stilska obilježja frazema kao kreativnog jezičnog sredstva osiguravaju im važnu ulogu u književnom tekstu. Među razlozima njihove česte upotrebe u kolokvijalnom jeziku, ali i njihovog prisustva u književnom tekstu, svakako je njihov prepoznatljiv oblik i izražajnost. Upotreba frazema, smatra Pajdzińska, omogućuje izravan kontakt s primateljem, komunikativnost i sugestivno obraćanje širokom krugu primatelja, oblikujući njihovu svijest (1993:120). Korištenjem potencijala koji ima frazeologija, pjesnikinja uspijeva izbjeći patetičnost, odnosno usiljenost.

4.

S obzirom na to da prijevodnu jedinicu čini cijeli tekst, potpuna ekvivalencija jezičnih jedinica, uključujući leksičke i frazeološke, nije osnovni zadatak prevoditelja. Njegov je zadatak postići sva značenja frazema, a promjene oblika frazema odražavaju se i na njihovo značenje. Kada je riječ o semantičkom opisu frazeoloških jedinica u književnom djelu u prvom planu su njihove konotacije, što prevoditelji književnih tekstova svakako imaju u vidu. Osnovni cilj svakog književnog prijevoda jeste proizvesti isti estetski učinak u ciljnom jeziku koji je ostvaren u polaznom jeziku, ali ne i uz obaveznu upotrebu istih jezičnih jedinica u obama jezicima. Dodatni izazov za prevoditelje poezije je njena metaforičnost, ali i kratkoća same forme. Neprevodivost, tj. teškoće u pronalaženju ekvivalenta u drugom jeziku jedno je od osnovnih distinktivnih obilježja frazema. Međutim, znanstveni radovi i brojni prijevodi potvrđuju mogućnost uspješnog prevođenja frazema kada su u pitanju prijevodi sa srodnih jezika i kada su izvori frazema antička, biblijska i druga poznata djela svjetske književnosti, tj. kada se radi o identičnim ili veoma sličnim frazemima. Identični ili slični frazemi dio su kolokvijalnog vokabulara srodnih jezika kao i frazema koji imaju širu upotrebu u više jezika i kultura, a njihovo porijeklo se vezuje za grčkorimsku književnost, biblijske priče i pjesme kao i čuvena literarna dostignuća. Ovi frazemi po svojoj brojnosti čine značajne skupine u poeziji Szymborske, a u narednom dijelu

rada bit će predstavljen i analiziran samo jedan njihov dio. Razmatrat će se frazemi u stihovima ove pjesnikinje uz komentiranje konteksta njihove upotrebe, njihov opis u rječnicima,⁴ potvrda u općoj upotrebi, kao i pojedini primjeri prijevoda frazema⁵ u zbirci *Život na licu mjesta*.

4.1. Analiza polazi od pretpostavke da upotreba frazema podrazumijeva korištenje stabilnih, ponovljivih leksičkih jedinica sastavljenih iz više elemenata s određenom semantičkom vrijednošću. Frazemi u poeziji pokreću različite semantičke procese, čak i kada se oni javljaju u svom osnovnom obliku potvrđenom učestalošću upotrebe ili leksikografskim izvorima. Kako smatra Fink, „jedno od najzanimljivijih i najkorisnijih područja frazeoloških istraživanja svakako je utvrđivanje ekvivalencijskih odnosa među frazemima. Dva su osnovna frazemska tipa ekvivalencije – potpuno ekvivalentni frazemi koji se međusobno podudaraju u leksičkome sastavu, gramatičkoj strukturi, značenju, stilu i slici te djelomično ekvivalentni frazemi koji se međusobno mogu minimalno razlikovati prema svome leksičkome i gramatičkome sastavu“ (Fink 1994: 144, prema Vidović Bolt 2006: 63).

4.2. U pominjanoj zbirci *Život na licu mjesta* zabilježen je niz primjera potpune ekvivalencije frazema, a u nastavku će biti predstavljeni neki od njih. U izvorniku i u prijevodu isti je oblik i značenje frazema *czarno na białym* (crno na bijelom) u pjesmi *Radość pisanja* (Radost pisanja) u značenju *jasno*:

Zapominają, że tu nie jest życie./ Inne, czarno na białym, panują tu prawa.
(W. Sz. 2023. 259)

Zaboravljaju da tu nije život./ Druga, crno na bijelom, tu vladaju prawa.
(prev. S. Šantić 1997. 39)

Jednak je na strukturnoj i značenjskoj razini frazem *dobrze się trzymać* (dobro se držati) u pjesmi *Nienawiść* (Mržnja):

Spójrzcie, jaka wciąż sprawna,/ jak dobrze się trzyma/ w naszym stuleciu
nienawiść. (W. Sz. 2023. 286)

Pogledajte, kako je još djelatna,/ kako se dobro drži/ mržnja u našem stoljeću.
(prev. M. Trumić 1997. 89)

Pored imenica *glava* i *lice*, *oko* nerijetko čini sastavnicu kolokvijalnih frazema u njenoj poeziji. U narednom primjeru, u pjesmi *Dnia 16 maja 1973 roku* (Dana 16. maja 1973. godine) zabilježen je frazem *zejść z oczu*. Puni oblik frazema je *zejść komuś*

⁴ Za ovo istraživanje konsultirani su rječnici: Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb; Moguš, Milan, Pintarić, Neda. 2002. *Poljsko-hrvatski rječnik* (Słownik polsko-chorwacki). Školska knjiga. Zagreb; Wielki słownik języka polskiego. <https://wsjp.pl/>; Hrvatski jezični portal. <https://hjp.znanje.hr/>.

⁵ O poteškoćama u prijevodu frazema vidjeti više u Vidović Bolt 2006: 63.

z *oczu* (maknuti se komu s očiju, nestati v. Moguš, Pintarić 2002: 1056). U *Frazeološkom rječniku⁶ hrvatskoga ili srpskog jezika* također je potvrđen frazem *maknuti se komu s očiju* (Matešić 1982: 330). Imajući u vidu da je jedno od značenja glagola *zejść* nestati, iščeznuti, oguliti se, sići (v. Moguš, Pintarić 2002: 1056), glagoli *nestati* i *maknuti* mogu se smatrati sinonimnim u ovom slučaju, a slika frazema u odnosu na izvornik nije promijenjena:

(...) to nawet niezła sztuczka/ tak samej sobie *zejść z oczu*. (W. Sz. 2023. 487)

(...) to je čak dobar vic/ tako sama sebi *nestati s očiju*. (prev. M. Trumić 1997. 105-106)

U poeziji Szymborske *oči* se rijetko javljaju u funkciji estetskog vrednovanja. Pjesma *W rzece Heraklita* (U rijeci Heraklitovoj) sadrži opis ljepote očiju iskazan njihovim poređenjem u modificiranom obliku zamjenom *jak ryby na niebie*:

W rzece Heraklita/ ryba kocha rybę,/ twoje *oczy* – powiada – *łsniać jak ryby w niebie*, (W. Sz. 2023. 247)

U rijeci Heraklitovoj/ riba voli ribu,/ twoje *oči* – kaže – *iskre kao ribe na nebu*, (prev. S. Šantić, 1997. 38)

U istoj pjesmi naziv starozavjetne kanonske biblijske knjige i lirske apoteoze ljubavi *Pjesme nad pjesmama* modificiran je zamjenom, imenicom *riba*:

W rzece Heraklita/ ryba wymyśliła *rybę nad rybami*, (W. Sz. 2023. 247),

U rijeci Heraklitovoj/ riba je izmislila *ribu nad ribama*, (prev. S. Šantić 1997. 38)

4.3. Naredni primjeri ilustriraju određene razlike između frazema u stihovima Szymborske u poljskom izvorniku i prijevodu, a koje se odnose na njihov leksički sastav, strukturu i značenje. Pjesma *Obmyślam świat* (Smišljam svijet) govori o stvaralačkom procesu pisca i božanskom procesu stvaranja. Prema želji umjetnika da stvori idealan svijet pjesnikinja se odnosi ironično, ali ipak u umjetnosti vidi snagu koja liječi nemir.

Obmyślam świat, wydanie drugie,/ wydanie drugie, poprawione/ idiotom na śmiech,/ melancholikom na płacz,/ łysym na grzebień,/ *psom na buty*. (W. Sz. 2023. 194)

Smišljam svijet, izdanje drugo,/ izdanje drugo, popravljeno,/ idiotima na smijeh,/ melancholicima na plač,/ ćelavima na češalj,/ *psima na čizmu*. (prev. S. Šantić 1997. 7)

⁶ Ekvivalenciju frazema u frazeološkim radovima i odnos frazeografa prema ekvivalencijskim postulatima razmatra Vidović Bolt (v. 2009: 179).

Psom na buty u poljskom je jeziku kolokvijalni frazem *psu na budę/ psu na buty*.⁷ Opis rastuće besmislenosti, nepotrebnosti svijeta prepoznatljiv je iz prethodnih stihova kako u izvorniku tako i u prijevodu iako u ciljnom jeziku ne postoji ekvivalentan frazem koji sadrži riječi *pas* i *čizme* ili *cipele*. Prevoditelj prevodi stih doslovno prenijevši uvjerljivo odgovarajuću sliku. Na osnovu prethodnog, ali i drugih primjera, može se izvesti zaključak da karakteristike razgovornih frazema koje je izdvojila Fink-Arsovski u potpunosti odgovaraju opisu kolokvijalnih frazema u stihovima W. Szyborske: „ocjensko značenje, slikovitost, neusiljenost, prirodnost u izražavanju, intenzivnije značenje od značenja neutralnih riječi, ironičan, šaljiv ili podcjenjivački ton, stilski snižena komponenta u sastavu frazema ukazuje na sniženost frazema u cjelini” (1986: 98).

U pjesmi *Film – lata sześćdziesiąte* (Film – godine šezdesete) u primjeru *spojrzala spod rzęs* prijedlog *spod* preveden je prijedlogom *kroz: pogledala je kroz trepawice*. Iako konstrukcija *kroz trepawice* ne predstavlja frazem u ciljnom jeziku, u prijevodu je postignuta ista slika:

Dziewczyna w samochodzie *spojrzala spod rzęs*. (W. Sz. 2023. 293)

Djevojka u autu *pogledala je kroz trepawice*. (prev. S. Šantić 1997. 48)

Frazem *gledati, pogledati (mjeriti i sl.) koga ispod oka*: 1. *gledati kradom/ kriomice*; 2. *gledati nepovjerljivo/prezirno* (Matešić 1982: 414) ima slično značenje kao frazem *spojrzec spod rzęs*. Osim u frazemu *spojrzec spod rzęs* (*pogledati ispod trepawice*), glagolska sastavnica *spojrzec* potvrđena je i u sljedećim kolokacijama: *spojrzec spod brwi, spojrzec w lustro, w niebo, w okno, w sufit; komuś w oczy; w bok, w dal, w dół, w górę, w tył; spojrzec z niedowierzaniem, z uśmiechem, z wyrzutem, z zaciekawieniem; ze zdziwieniem; spojrzec za siebie*. (Wielki słownik języka polskiego PAN, wsjp.pl).

Kao što se moglo vidjeti iz prethodnog dijela rada, imenica *oči* tvori uobičajene kolokacije u stihovima ove čuvene Poljakinje. U pjesmi *Radość pisania* (Radost pisanja) sastavnica *oko* upotrijebljena je u obliku *z przymrużonym okiem*:

Jest w kropli atramentu spory zapas/ myśliwych *z przymrużonym okiem*,/
gotowych zbiec po stromym piórze w dół,/ otoczyć sarnę, złożyć się do
strzału. (W. Sz. 2023. 259)

U kapi mastila ima dovoljno/ lovaca *s prитvorenim očima*,/
gotovih da pojure dolje niz strmo pero,/ da opkole srnu, spremne se za pucanje. (prev. S. Šantić 1997. 39)

⁷ pot. ktoś upiera się przy czymś bardzo zdecydowanie, w żadnym wypadku nie chcąc zrezygnować z tego lub zmienić swojej decyzji (wsjp.pl)

Osnovni oblik frazema je z *przymrużeniem oka*, a može se sresti i u obliku koji je izabrala pjesnikinja z *przymrużonym okiem*. Frazem *patrzeć na coś* (traktować coś/ kogoś) z *przymrużeniem oka* znači gledati na što neozbiljno, ne shvaćati koga/ što ozbiljno, popuštati komu (v. Moguš, Pintarić 2002: 711). Glagol *przymrużyć*,⁸ upotrijebljen samostalno ima značenje pritvoriti očne kapke, zažmiriti. S obzirom da u ciljnom jeziku ne postoji pravi ekvivalent ovog frazema, imenicu „oko” prevoditelj nije upotrijebio u jednini nego u množini - *lovaca* s pritvorenim očima. Oblik s *prittvorenim očima* u ciljnom jeziku ima strukturu sličnu frazemu. U prethodnim primjerima zabilježeno je potpuno, odnosno djelimično podudaranje strukture, leksičkog sastava i značenja frazema, tj. njihova potpuna ekvivalencija u izvorniku i prijevodu.

4.4. U nastavku bit će predstavljeni frazemi koje je u svojim stihovima modificirala sama Szymborska, a prevedeni su uglavnom istim ili sličnim načinima modifikacije. U *Monologu dla Kasandry* (Monolog za Kasandru) biblijski motiv *mjesto pod suncem* modificiran je istom imenicom u izvorniku i prijevodu: *popiołem* (pepelom).

To ja, Kasandra./ A to jest moje *miasto pod popiołem*. (W. Sz. 2023. 278)

To sam ja, Kasandra./ A ovo je *moje mjesto pod pepelom*. (prev. S. Šantić 1997. 45-46)

U pjesmi *Niektórzy lubią poezję* (Neki vole poeziju) Szymborska modificira stih upotrijebivši *jak zbawiennej poręczy* umjesto kolokvijalnog *ktoś czepia się czegoś jak pijany płotu/ ktoś trzyma się czegoś jak pijany płotu*. U prijevodu je frazem modificiran zadržavši isto značenje kao u izvorniku:

Poezję –/ tylko co to takiego poezja./ Niejedna chwiejna odpowiedź/ na to pytanie już padła./ A ja nie wiem i nie wiem i *trzymam się tego/ jak zbawiennej poręczy*. (W. Sz. 2023. 462)

Poeziju –/ samo što je to poezija?/ Ne jedan je nesigurni odgovor/ na to pitanje/ već pao./ A ja ne znam i ne znam i *držim se toga / kao spasonosnog rukohvata*. (prev. M. Trumić 1997. 86)

Dakle, prijevodni ekvivalent *trzymam się tego* (držim se toga) također je višeznačan kao i u izvorniku, čime je jednako uspješno postignut efekt ironije.

Zanimljivo je prijevodno rješenje naziva dječje igre koji čini jedan stih u *Spisu ludności* (Spisak stanovnika):

Przybywa nam dawności,/ robi się w niej tłoczno,/ rozpychają się w dziejach dzicy lokatorzy,/ zastępy mięsa mieczowego,/ *reszki orla-Hektora* dorównujące mu męstwem,/ tysiące i tysiące poszczególnych twarzy,/ a

⁸ *przymrużyć* – *przymrużać*: „niezupelnie zamknąć powieki“ (sjp.pwn.pl)

każda pierwsza i ostatnia w czasie,/ a w każdej dwoje niebywałych oczu
(W. Sz. 276)

Gomila nam se starost,/ postaje u njoj pretijesno,/ guraju se u događajima
divlji stanari,/ odredi mesa pod sabljama,/ *jazje orla*-Hektora ravnopravne
mu po muškosti,/ hiljade i hiljade pojedinih lica,/ a svako prvo i posljednje
u vremenu,/ a u svakom par nesvakidašnjih očiju. (prev. S. Šantić 1997. 43)

Riječi *orzeł* i *reszka* označavaju lice i naličje poljskih kovanica, a kolokacija *orzeł czy reszka* (tura–jazija, tj. pismo – glava) označava dječju igru bacanja kovanog novčića uvis. Prevoditelj u ovom slučaju riječ *reszka* prevodi regionalizmom, tj. turcizmom *jazija*, što s jedne strane asocira na događaj iz prošlosti, a pripada kolokvijalnom jeziku.

Kolokvijalni frazem *siedzieć na karku* (sjediti kome za vratom) u pjesmi *Jawa* (Java) proširen je dodavanjem lične zamjenice *nam*:

Siedzi nam na karku,/ ciąży na sercu,/ wali się pod nogi. (W. Sz. 2023. 472)
Sjedi nam za vratom,/ opterećuje srce,/ pada pod noge. (prev. M. Trumić 1997. 94).

Frazemi imaju različite prijedloge: *na* u izvorniku, a u prijevodu *za*, ali se njihova značenja podudaraju.

Imenica *kark* (doslovno: vrat) dio je kolokvijalnog frazema *mieć głowę na karku*, a znači: imati glavu na pravom mjestu, imati kičmu, biti energičan (poduzetan) (v. Moguš, Pintarić 2002: 309). U pjesmi *Szkielet jaszczura* (Skelet guštera) frazem je modificiran izostavljanjem glagola „imati” i upotrebom oblika množine imenice *głowy* (glava) na poljskom i u prijevodu. Opis guštera i čovjeka u ovim stihovima Szymborske ima ironično značenje:

(...) jakie wymowne usta,/ ile *głowy na karku* –/ Najwyższa Instancjo,/
cóż za odpowiedzialność na miejsce ogona. (W. Sz. 2023. 333)
(...) kakve vješte ruke,/ koliko *glava na ramenu* –/ Najviša Instanco, kakva
odgovornost na mjestu repa. (prev. S. Šantić 1997. 52-53)

U prijevodu pjesme *Rozmowa z kamieniem* (Razgovor s kamenom) frazem *starte na proch* modificiran je u izvorniku sastavnicom *piasek*:

– Odejdź – mówi kamień. –/ Jestem szczelnie zamknięty./ Nawet rozbite na części/ będziemy szczelnie zamknięte./ Nawet *starte na piasek*/ nie wpuścimy nikogo. (W. Sz. 2023. 252)
– Odlazi! – kaže kamen. –/ Čvrsto sam zatvoren./ Čak razbijeni na komade/ bićemo čvrsto zatvoreni./ Čak *smrvljeni u prah*/ Nećemo nikoga pustiti. (prev. S. Šantić 1997. 122)

Jedno od značenja riječi *piasek* je prah (v. Moguš, Pintarić 2002: 592). S obzirom na polisemiju u ovom slučaju, frazem *starte na piasek* preveden sa *smrvljeni u prah* zadržava sliku sličnu onoj koju ima frazem u izvorniku.

Jasni su elementi humora u pjesmi *Przemówienie w biurze znalezionych rzeczy* (Govor u birou za nađene stvari), prepoznatljivi i u samom naslovu, ali i rezigniranost junakinje. U pjesmi je upotrijebljen niz frazema zaredom, a njihovo nabranje određuje ritam stihova:

*Wyskakiwałam ze skóry, trwoniłam kręgi i nogi,/ odchodziłam od zmysłów
bardzo dużo razy./ Dawno przymknęłam na to wszystko trzecie oko,
machnęłam na to pletwą, wzruszyłam gałęziami. (W. Sz. 2023. 337)*
*Iskakala sam iz kože, traćila kičmu i noge,/ Gubila sam prisebnost mnogo
puta./ Davno sam na sve to pritvorila treće oko,/ mahnula na to perajem,
uzbudila grančicama. (prev. S. Šantić 1997. 61)*

I u izvorniku i u prijevodu isti je oblik frazema *wyskakiwałam ze skóry* (*iskakala sam iz kože*). U narednom primjeru frazema dodate su nove sastavnice *na to wszystko: dawno przymknęłam na to wszystko trzecie oko* (davno sam na sve to pritvorila treće oko), u sljedećem su frazemu zamijenjene riječi *machnęłam na to pletwą* (*mahnula na to perajem*) umjesto *machnęłam ręką* (*mahnula sam rukom*) i *wzruszyłam gałęziami* (*slegnula sam grančicama*) umjesto *wzruszyłam ramionami*. Dok *wzruszyć ramionami* znači *slegnuti* ramenima, glagol *wzruszyć*, upotrijebljen samostalno, pored doslovnog značenja: *stresti, pokrenuti, uzmućkati, protresti*, ima i drugo značenje: *dirnuti, ganuti, uzbuditi, uzrjati* (v. Moguš, Pintarić 2002: 962). Prevoditelj je dio stiha *wzruszyłam gałęziami* također preveo metaforom *uzbudila grančicama*, čime je zapravo postigao istu sliku koju ima izvornik. Kao što se može vidjeti u prethodnim primjerima, Szymborska se igra jezikom, tj. frazemima. Takvom upotrebom ovih višerječnih leksičkih jedinica pjesnikinja navodi čitatelje na njihovo novo interpretiranje. Čuvajući se naglašene emocionalnosti, gorčinu shvaćanja svijeta i iskustva pjesnikinja prikriva ironijom i šalom.

5.

Istraživanje pokazuje da su frazemi koji čine dio kolokvijalnog vokabulara u srodnim jezicima identični ili veoma slični i da se upotrebljavaju u istim ili sličnim kontekstima te da je zbog postojanja potpune ekvivalencije moguć vjerniji prijevod. To se odnosi i na prijevode frazema koji imaju izvor u općeprihvaćenim djelima svjetske baštine. I kolokvijalni i frazemi šire upotrebe u više jezika i kultura brojni su u stihovima Szymborske. Kao što se vidi u primjerima kanonske upotrebe ovih jezičnih jedinica, oni su nerijetko potpuni ekvivalenti, ali su podložni manjim, a ponekad i

većim izmjenama. Upotrebom modificiranih frazema u književnom tekstu mijenja se njihovo osnovno značenje. U zbirci *Život na licu mjesta* modifikirani frazemi u stihovima poljske pjesnikinje u izvorniku prevedeni su identičnim ili sličnim načinima modifikacije. Modifikacije se odnose na zamjenu leksema, proširenje, skraćivanje i sl, a zabilježeni su i primjeri prevođenja frazema nefrazeološkim jedinicama, tj. slobodnim kombinacijama riječi. Zabilježeni su i pojedinačni slučajevi prijevodnih rješenja koji su rezultat prevoditeljevih preferencija. Neznatne su razlike u izvorniku i prijevodu koje se odnose na opise izvanjezične stvarnosti, tako da čitatelji prijevoda stihova Szyborske u zbirci *Život na licu mjesta* nisu zakinuti za prenesena značenja, metafore i slike koje je pjesnikinja stvorila upotrebom frazeologije na poljskom.

Analiza osvjetljava strukturno, leksičko, ali i značenjsko podudaranje frazema u izvorniku i prijevodu, što potvrđuje da su identični frazemi ili oni s vrlo sličnom semantikom i s istim ili sličnim metaforičkim potencijalom rezultat sličnosti percepcije svijeta kod različitih naroda. Za razliku od frazema koji odražavaju specifične elemente jedne kulture, tj. karakteristike određenog naroda, frazemi koji hvataju širu sliku imaju više ekvivalenata u više jezika. Frazemi, ipak, kao i sve drugo čime pjesnici stvaraju poeziju jedan su od načina da se na malom prostoru pjesme ispriča priča, oneobiči doživljaj stvarnosti i neosjetno natjera čitatelja da osjećajući daleku emociju i naizgled tuđe misli produbi svoje vlastite. Njihova vješta i promišljena upotreba i dorastao prijevod pomažu čitatelju da i u tuđem jeziku osjeti sebe sama.

Literatura

- Bąba, Stanisław. 2009. *Frazeologia polska. Studia i szkice*. Poznańskie Studia Polonistyczne. Poznań.
- Fink-Arsovski, Željka. 1986. Neke odrednice kolokvijalnog frazeologizma. *Strani jezici*, XV/ I, 98–102.
- Hrvatski jezični portal. <https://hjp.znanje.hr>
- Ignatowicz-Skowrońska, Jolanta. 2008. *Frazeologizmy jako tworzywo stylu współczesnej powieści polskiej*. Rozprawy i Studia, t. DCCLXX (696). Uniwersytet Szczeciński. Szczecin.
- Ligęza, Wojciech. 1996. Gry frazeologiczne Wisławy Szyborskiej. *Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza* 31, 27-39.
- Literacka Nagroda Nobla dla Wisławy Szyborskiej. <https://muzhp.pl/kalendarium/literacka-nagrada-nobla-dla-wislawy-szyborskiej> (pristupljeno 7. 6. 2023.)
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Menac, Antica. 1972. Svoje i posuđeno u frazeologiji. *Strani jezici* 1, 9-18.

- Müldner-Nieckowski, Piotr. 2007. *Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne*. Oficyna Wydawnicza Volumen. Warszawa.
- Markowski, Andrzej. 2009. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- Moguš, Milan; Pintarić, Neda. 2002. *Poljsko-hrvatski rječnik (Słownik polsko-chorwacki)*. Školska knjiga. Zagreb.
- Okopień-Sławińska, Aleksandra. 1985. *Semantyka wypowiedzi poetyckiej*. (Preliminaria). Ossolineum. Wrocław.
- Pajdzińska, Anna. 1993. *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Agencja Wydawniczo-Handlowa Antoni Dudek. Lublin.
- Parizoska, Jelena; Stanojević, Mateusz-Milan. 2018. Problemi frazeološkog nazivlja. Ra-sprave. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 44/2, 611-625. Zagreb.
- Rusinek, Michał. 2016. *Nic zwyczajnego. O Wisławie Szymborskiej*. Znak. Kraków.
- Struna. Hrvatsko strukovno nazivlje – Institut za hrvatski jezik. <http://struna.ihjj.hr> (pristupljeno 12. 2. 2024.)
- Szymborska, Wisława. 2023. *Wiersze wszystkie*. Wydawnictwo Znak. Kraków.
- Szymborska, Wisława. 1997. *Život na licu mjesta*. Izabrao i priredio Slavko Šantić, prev. Marina Trumić i Slavko Šantić. Lica. Sarajevo.
- Tokarski, Ryszard. 1990. Prototypy i konotacje : o semantycznej analizie słowa w tekście poetyckim. *Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 81/2, 117-137. https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1990-t81-n2-s117-137.pdf (pristupljeno 2. 9. 2023.)
- Vidović Bolt, Ivana. 2006. Poteškoće u prevođenju frazema (na primjerima hrvatskih i poljskih frazema), *Strani jezici* 35 1, *Lingvistika, Metodika* str. 63-70. https://stranijezici.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/06/SJ_35_1_6.pdf.
- Vidović Bolt, Ivana. 2009. Poljsko-hrvatski frazeološki rječnik on-line. Sesar, Dubravka (ur.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I*. 177-185. FF Open Press. Zagreb. <https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/download/74/119/5385?inline=1> (pristupljeno 14. 1. 2024.)
- Wielki słownik języka polskiego. <https://wsjp.pl/>.

**POETYCKIE I CODZIENNE – IDIOMY KONWENCJONALNE I
ZMODYFIKOWANE W WIERSZACH WISŁAWY SZYMBORSKIEJ**

Frazeologizmy są jednym z charakterystycznych sposobów użycia języka przez W. Szymborską w jej interpretacji świata. Bawiąc się idiomami, poetka rzuca czytelnikom wyzwanie do sięgania po kolejne, nowe interpretacje. Analiza frazeologizmów znajdujących się w zbiorze poezji *Život na licu mjesta*, przełożonych z języka polskiego przez znanych tłumaczy M. Trumić i S. Šanticia, pokazuje, że liczne frazeologizmy kanoniczne i zmodyfikowane w wierszach polskiej poetki zachowują pełną strukturę, równowagę leksykalną i semantyczną w tłumaczeniu, stanowią ich całkowite ekwiwalenty. Jednakże część frazeologizmów została zmodyfikowana w tłumaczeniu lub została przetłumaczona przy użyciu niefrazeologicznych jednostek językowych. Badania wykazały, że frazeologizmy wchodzące w skład słownictwa potocznego w językach pokrewnych są identyczne lub bardzo podobne oraz że używane są w takich samych lub podobnych kontekstach, w związku z czym możliwa jest ich pełna równowaga w przekładach. Frazeologizmy mają po części swoje źródło w literaturze starożytnej, tekstach biblijnych i znanych dziełach literatury światowej. Obok nich występują potoczne frazeologizmy, powszechnie używane w wielu językach i kulturach, które ze względu na swoją liczną obecność, tworzą w poezji Szymborskiej znaczące grupy.

Słowa kluczowe: Wisława Szymborska, kanoniczne i zmodyfikowane użycie frazeologizmów, język potoczny, tłumaczenie frazeologizmów, ekwiwalencja frazeologizmów

**POETIC AND EVERYDAY – CONVENTIONAL AND MODIFIED IDIOMS IN
POEMS BY WYŚŁAWA SZYMBORSKA**

Phrasemes are one of the characteristic ways of using language by W. Szymborska in her interpretation of the world. When examining phrasemes, they can be understood literally and figuratively. The poet usually leads readers to new interpretations. The analysis of phrasemes included in the collection of poetry *Život na licu mjesta*, translated from Polish by famous translators M. Trumić and S. Šantić, shows that numerous canonical and modified phrasemes in the Polish poet's poems retain their full structure, lexical and semantic equivalence in translation and are their total equivalents. However, some phrasemes were modified in the translation or were translated using non-phraseological linguistic units. Research has shown that phraseological phrases included in colloquial vocabulary in related languages are identical or very similar and that they are used in the same or similar contexts, therefore their full equivalence in translations is possible. Phrasemes partly have their source in ancient

literature, biblical texts and famous works of world literature. Next to them, there are colloquial phrasemes commonly used in many languages and cultures, which due to their numerous presence, form significant groups in Szymborska's poetry.

Keywords: Wisława Szymborska, canonical and modified use of phrasemes, colloquial language, translation of phrasemes, equivalence of phrasemes